

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Н. КАРАЗІНА**

ПРОКОП НАТАЛІЯ МИРОСЛАВІВНА

УДК 340.12 (477)

**ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ МИТРОПОЛИТА
АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО**

Спеціальність: 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків - 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, доктор історичних наук, професор,
Сворак Степан Дмитрович, професор кафедри теорії та історії держави і права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
Кіндюк Борис Володимирович, професор кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету .

кандидат юридичних наук, доцент
Рудий Назар Ярославович, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ.

Захист відбудеться «06» жовтня 2017 року 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.051.31 у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 6.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розісланий «05» вересня 2017 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.С. Передерій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У сучасній Україні державотворення супроводжується налагодженням тісних зв'язків із країнами європейської цивілізації, у правовій культурі яких на першому місці постають права і свободи людини і громадянина. Євроінтеграційним процесам України стоїть на заваді, крім усього іншого, недостатній рівень правової і політичної культури як суспільства в цілому, так і його владної еліти. Подібна ситуація спостерігалася і в часи митрополита А. Шептицького. Він убачав завдання будь-якої влади – дбати про добро тих, кому служить. Для цього вона повинна турбуватися про збереження свободи громадян, яку здатні забезпечити справедливі закони. Останні, на думку митрополита, не мають суперечити Божому закону та загальним уявленням про добро, а повинні справедливо розмежовувати взаємні права та обов'язки громадян. Своєю різнобічною діяльністю митрополит А. Шептицький постав в історії держави і права України видатним діячем у сфері захисту громадянських прав і свобод, забезпечення розвитку української національної духовної культури та об'єднання церков задля утвердження національної держави. Митрополит А. Шептицький втілює взірець українського національного патріотизму, служіння народові і жертвовності заради утвердження української державності, чого бракує нинішнім керівникам України.

Будучи українським парламентарем в австрійському сенаті (Палата Панів) і Галицькому Соймі, митрополит А. Шептицький брав активну участь у розробці нормативно-правової бази, зокрема і для виборчої системи, ініціював закріпити правові норми щодо захисту інтересів українського національного виробника в умовах просування і тиску фінансово-промислового капіталу. Більше того, він засудив політику держав, які сприяли розколу України. У цьому контексті його погляди й практична діяльність можуть бути плідно використані українськими парламентарями, представниками політичних партій, органів місцевого самоврядування та громадських організацій, що посилює актуальність теми дослідження.

Актуальність теми зумовлена і потребою заповнити прогалину, що утворилася внаслідок спрощеного феноменологічного бачення особистості митрополита А. Шептицького в історії держави і права.

Зміни, що відбулися після революції Гідності, актуалізували проблеми розбудови соціально справедливої держави, утвердження в суспільстві моральних цінностей, пошанування гідності та прав

людини, соціальних гарантій задоволення її економічних, політичних і культурно-національних потреб. Ці проблеми митрополит А. Шептицький осмислив у своїй творчій спадщині, яка потребує освоєння і врахування з метою удосконалення державно-правового устрою України.

29 липня 2015 року виповнилося 150 років від дня народження митрополита Андрея Шептицького. Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 17.06.2014 р. №1330-VII «Про відзначення 150-річчя з дня народження митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького» 2015 рік проголошено Роком митрополита Андрея.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконувалась в межах і відповідно до Комплексної теми науково-дослідних робіт Харківського національного університету внутрішніх справ «Законотворча та законодавча діяльність в Україні», (державна реєстрація № 0113U8189).

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є концептуалізація державно-правових поглядів митрополита А. Шептицького в контексті європейської цивілізації та у взаємозв'язку з українською національною духовною і правовою культурою та особливостями державотворення кінця XIX –початку XX ст.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати стан наукового дослідження проблеми;
- сформулювати концептуальне бачення та логічний інструментарій дослідження;
- проаналізувати чинники, які вплинули на становлення філософсько-правової і богословської суб'єктності митрополита А. Шептицького;
- охарактеризувати правове бачення митрополитом А. Шептицьким діяльності основних суб'єктів українського державотворення (українських християнських церков, політичних партій і громадських організацій);
- вивчити досвід митрополита А. Шептицького в українському державотворенні в умовах міжцивілізаційного зіткнення правових культур;
- дослідити загрози реалізації української національної ідеї в оцінках митрополита А. Шептицького;
- окреслити і з'ясувати шляхи удосконалення державно-правового устрою України та виборчого права як інституту демократії.

Об'єктом дослідження є українське державотворення кінця XIX – початку XX ст. та історична місія митрополита А. Шептицького.

Предметом дослідження є державно-правова і суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького та його погляди на майбутній державно-правовий устрій України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить система філософських, загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що забезпечують комплексний аналіз державно-правових поглядів митрополита А. Шептицького. У виробленні загальної концепції велике значення мали герменевтичні ідеї, які дають змогу розуміти власне людину, наявно існуюче світорозуміння і світотворення у його смисловому й ціннісному вимірах, а також принцип пізнання суб'єкт-об'єктної екзистенції активного діяча, котрий перебуває в процесі творення державно-правового життя української нації. Використано дедуктивно-номологічну модель теоретичного осмислення предмета й об'єкта дослідження, яка дає можливість виявити структурно-функціональні зв'язки за їх ідейно-світоглядним змістом та наявністю в ньому юридичного контексту. Для розв'язання поставлених завдань використано хронологічний метод, метод єдності історичного та логічного, порівняльного аналізу, інституційно-правового аналізу та структурно-функціонального й антропологічного підходів. На основі аналізу тенденцій розвитку українського державотворення й оцінки митрополитом А. Шептицьким рівня національної суб'єктності сформована прогностична модель майбутнього української держави.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше комплексно досліджено державно-правові погляди митрополита Андрея Шептицького. Наукові результати конкретизуються у таких положеннях:

у перше:

- аргументовано доцільність застосування логіки та інструментарію екзистенціалізму та герменевтики як теоретико-методологічних засад дослідження, що дало змогу позбавитися раціонально-споглядального розуміння й заглибитися в дійсний світ людської екзистенції, досягнути як саму суб'єктність, так і форми її реалізації від живого слова до практичної діяльності;

- здійснено системний, комплексний аналіз державно-правових поглядів митрополита А. Шептицького в генезі і реконструкції державно-правового устрою національних держав періоду розпаду світових імперій та еволюції правової культури європейської цивілізації до потреб регіональних, національних систем і формування громадянського суспільства з його інституційною і нормативною підсистемами; доведено, що в українському державотворенні Греко-

католицька церква під духовним й організаційним проводом митрополита А. Шептицького спрямувала свою діяльність на реалізацію української національної ідеї і розбудову громадянського суспільства;

поглиблено:

- розуміння політичної і державно-правової суб'єктності як різних стадій саморозвитку українського народу, зокрема політичний рівень суб'єктності фіксується формуванням національної ідеї, а державно-правова суб'єктність характеризується розумінням практики конституційного права в розбудові суб'єктів національного державотворення;

- розуміння духовної культури, правової культури і національно-державницької суб'єктності; виокремлено три рівні їх функціонування:

- 1) когнітивний, який знаходить вияв у структурі національної ментальності в її раціональних формах; 2) емоційно-вольовий, що виявляється в національно-патріотичних почуттях, прагненнях і стремліннях; 3) дієво-практичний. Простежено, що державно-правові погляди митрополита А.Шептицького, сформовані під впливом класичного лібералізму і конституційно-правової культури та синтезовані з національною ідеєю, мали безпосередній вияв у його різнобічній діяльності: духовній, громадянській, суспільно-політичній і державницькій;

- дослідження процесу українського державотворення кінця XIX – початку XX ст.; на основі порівняльного аналізу цивілізаційного розвитку двох частин українського народу у складі Австрійської і Російської імперій показано, що не можна синхронізувати творення національної держави, якщо немає однопорядкової державно-правової суб'єктності Сходу і Заходу України, у зв'язку із цим наголошено, що митрополит А. Шептицький відстоював необхідність створення єдиної національної української церкви й застерігав громадських і політичних діячів про небезпеки для українського національного державотворення, які завжди створюватиме Російська держава;

- розуміння ролі релігії та інституту церкви в державотворчих процесах українського народу; наголошено, що Українська греко-католицька церква завжди була національною, зберегла і розвинула основоположні національно-ідентифікаційні практики, сприяла духовній соборності й соціальній консолідації всіх верств українського народу; Православна церква Московського патріархату формувала російську великодержавницьку свідомість віруючих, що виявилось в ідентифікації частини українського народу «малоросами», підданими

самодержцю, духовна культура «підросійської України» була русифікована, денаціоналізована і сформувала в самосвідомості українця комплекс меншовартості, відсутність конституційно-правової складової в системі російської державної культури деформувала розуміння та реалізацію української національної ідеї;

- правове розуміння діяльності політичних партій в українському державотворенні, які перебільшують своє місце і роль у державному будівництві й нівелюють і знецінюють вплив громадських організацій; відповідно до поглядів митрополита А. Шептицького радикалізм у будь-яких формах прояву провокує розбрат народу за політичними симпатіями й антипатіями і заважає інтеграції всіх соціальних верств у розбудові ними громадянського суспільства;

- бачення шляхів стабільного розвитку суспільства й удосконалення державно-правового устрою України не лише на основі правових норм і функціонування інститутів демократії, а завдяки формуванню високоосвіченої моральної еліти, яка стала б ядром зміцнення громадянського суспільства і сприяла порозумінню, консенсусу між різними політичними партіями, соціальними верстами шляхом публічного діалогу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано висновки та пропозиції, які дають можливість, по-перше, розширити уявлення про українське державотворення в цивілізаційному правовому вимірі; по-друге, удосконалити виборче право з урахуванням місця й ролі політичних партій і громадських організацій у реалізації української національної ідеї. Положення й висновки наукового дослідження можуть бути використані у процесі децентралізації державного управління та функціонування суб'єктів громадянського суспільства. Результати дисертації також доцільно застосовувати у вищих навчальних закладах під час викладання нормативних дисциплін і теоретичних спецкурсів.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати наукового дослідження були представлені на Міжнародній науково-практичній конференції «Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми» (м. Харків, 13 листопада 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Ужгород, 25–26 грудня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 15–16 січня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки та нормотворчу діяльність та юридичну практику» (м. Харків, 5–6 лютого

2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 19–20 лютого 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 19–20 лютого 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку науки» (м. Київ, 15–16 березня 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи викладено в 12 публікаціях, п'ять з яких – у фахових виданнях з юридичних наук, одна – у зарубіжному науковому виданні.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел до кожного розділу та додатків. Повний обсяг дисертації становить 186 сторінок. З них основного тексту – 6,5 авторських аркушів. Список використаних джерел нараховує 223 найменування і викладений на 28 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; вказано його мету і завдання; подано наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; наведено дані про апробацію результатів роботи.

Розділ 1 «Стан наукової розробки теми і методологія дослідження» складається із двох підрозділів, які стосуються методологічних підходів й логічних інструментаріїв дослідження.

У *підрозділі 1.1 «Історіографія та джерельна база дослідження»* структуровано джерела дослідження, узагальнено ретроспективу й сучасні напрями в осмисленні діяльності митрополита А. Шептицького.

З української діаспорної історіографії особливої уваги заслуговує праця адвоката, колишнього посла польського сейму С. Барана, в якій він розкриває життя і діяльність митрополита А. Шептицького та частково висвітлює діяльність церкви загалом, а також праці В. Ленцика «Нарис історії Української Церкви» та В. Іванишина «Українська Церква і процес національного відродження». Висвітлення біографії та всебічної діяльності митрополита А. Шептицького здійснено у дослідженнях таких науковців, як І. Гриньох, В. Дорошенко, В. Лаба, О. Кравченко, а також у праці Г. Лужницького «Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері». Цінним джерелом вивчення екуменічної діяльності митрополита Андрея Шептицького є праці Блаженнішого Любомира

Гузара «Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901–1944) провісник екуменізму» та М. Вавжонека.

Використана радянська історіографія (В. Беляєв, В. Добричев, К. Дмитрук, А. Шиш) характеризується антиукраїнським, антинаціоналістичним та антикатолицьким спрямуванням.

Грунтовні праці «Історія релігії в Україні» у 10-ти томах, зокрема том 4-й «Католицизм», та «Нарис історії Церкви в Україні» Софрона Мудрого подають дані про діяльність Української греко-католицької церкви та її митрополита А. Шептицького. Літературу про митрополита А. Шептицького поповнив унікальний твір отця Кирила Королевського, довголітнього соратника, однопумця й послідовника справи митрополита.

У підрозділі 1.2 *«Методологія і логічний інструментарій дослідження»* визначено теоретико-методологічні засади дослідження.

Вихідним методологічним принципом дослідження державно-правових поглядів митрополита А. Шептицького є герменевтика з її теорією і практикою розуміння й тлумачення текстів (промов, послань) і духовного життя людей. Логіка герменевтичної філософської концепції ґрунтується на універсалізації розуміння духовного світу людей і їх співпереживання як своїх, так і чужих думок, що дозволяє осмислити основоположні цінності життєдіяльності людей, їх світопереживання, світобачення і світотворення. Виходячи із загального бачення досліджуваної теми, обґрунтовується філософська засада екзистенціалізму, яка дає можливість поглибити розуміння суб'єктивних переживань усіх історично діючих суб'єктів.

Розділ 2 «Правове бачення митрополитом А. Шептицьким діяльності основних суб'єктів українського державотворення» містить чотири підрозділи, у яких досліджено становлення суб'єктності митрополита А. Шептицького та його розуміння діяльності основних суб'єктів українського державотворення (українських християнських церков, політичних партій і громадських організацій).

У підрозділі 2.1 *«Становлення філософсько-правової і богословської суб'єктності Романа Шептицького»* простежено, що з дитячих років Роман захоплювався історичними постатями, які присвятили своє життя служінню й виявили свою жертвовність. А. Шептицький подав українській потрібний сучасній політичній еліті особистий приклад жертвовності і служіння народові. Він розумів необхідність формування широкої гами духовних почуттів, які в єдності з раціональним осмисленням норм християнської моралі, правових норм і національної ідеї забезпечують гармонійні відносини всередині суспільства та з іншими народами і сприяють утвердженню

миролюбності. Здобувши ступінь доктора філософії, богослов'я і права, будучи митрополитом УГКЦ і парламентарем в Австро-Угорському сенаті та Галицькому Крайовому Соймі, А. Шептицький своєю різнобічною діяльністю зробив величезний внесок у відродження правової самосвідомості українського народу і формування української національно-державницької суб'єктності.

Основними чинниками, які вплинули на становлення суб'єктності Р. Шептицького, визначено: 1) конституційно-правова культура Австро-Угорщини, яка мала об'єктивний зміст у знаннях основних суб'єктів національного життя і була формою практичного мислення в політичній, громадській, культурно-освітній сферах; 2) націоналістичні ідеології, які передбачали утворення конституційних національних держав і визнання народу основним суб'єктом державної влади; 3) еволюція та реформація християнських церков у нових національних державах.

У підрозділі 2.2 *«Правове осмислення митрополитом А. Шептицьким українських християнських церков у відродженні національної держави»* стверджується, що на основі критичного аналізу місця і ролі християнських церков у європейських національних державах, зокрема кальвінізму у Швейцарії, англіканства в Англії і США, лютеранства в Німеччині, А. Шептицький дійшов висновку, що без єдиної національної церкви розбудувати в майбутньому незалежну українську державу неможливо.

Митрополит А. Шептицький розумів, що православна церква в руках російського самодержавства є потужним чинником нівелювання етнокультурної ідентичності й поглиблення великоросійського ціннісно-самодержавного світобачення з метою з'єднання українського і російського народів у спільну масу для реалізації імперської політики. З його висновків випливає, що доки українська православна церква буде підпорядкована московському патріархату, неможливо розбудувати незалежну українську державу в її цілісності Сходу і Заходу.

З огляду на прогностичне бачення ролі УПЦ митрополитом А. Шептицьким, московський патріархат завжди стоятиме на перешкоді розбудови української національної держави. Про це свідчать і нинішні події в Криму і на Донбасі. Так, нині під духовним керівництвом московського патріархату 88% храмів в Україні, а чисельність росіян в Україні не перевищує 15%. Чимало священнослужителів і мирян вірні московському патріархату, що поглиблює розкол між Сходом і Заходом.

У підрозділі 2.3 «Правова оцінка ролі політичних партій в українському державотворенні» з'ясовано, що у правових поглядах митрополита А. Шептицького на місце і роль політичних партій в українському державотворенні були скептичні, але обґрунтовані оцінки. По-перше, тогочасні українські політичні партії більшою мірою орієнтувалися на підтримку своїх програм серед виборців до Австро-Угорського сенату та Галицького Крайового Союму, але не формулювали, які законопроекти вони будуть вносити для покращення життя людей, декларуючи свій національний патріотизм й несприйняття партійних програм своїх конкурентів і навіть ворожисть до політики партій польського й російського народів. По-друге, з критичної рефлексії поняття «національний» митрополит А. Шептицький доходить висновку, що воно має широкую мережу імпліцитної універсальності у класифікації етнокультурних спільнот: спочатку воно найбільше вживалось у визначеннях етнокультурно споріднених спільнот, тобто слугувало маркером їх ідентичності, пізніше трансформувалося з прикметника в ім'я народу – українська нація, німецька нація, польська нація і т. д. Отже, поняття «нація» у сполученні зі словом, яке іменує етнокультурну спорідненість народу, стало означати політичну ідентичність. По-третє, на підставі критичного розуміння ролі національної української провідної верстви ЗУНР і УНР митрополит А. Шептицький зробив висновок, що особистісна самоідентифікація лідерів політичних партій за українським національним маркуванням має виявитися лише у співвідношеннях з іншими в їх реальному внеску до державотворчого процесу. У такому розумінні він дав негативну оцінку В. Винниченку, М. Грушевському та іншим державним діячам УНР, які були патріотами-націоналістами лише на етнографічному рівні українського державотворення.

У підрозділі 2.4 «Правове бачення діяльності громадських організацій у становленні української держави» простежено, що митрополит А. Шептицький убачав у громадських структурах їх потенціал для саморозвитку та творення громадянського суспільства, яке б не розколювалося за політичними уподобаннями, а трималося єдності на традиційних духовних началах.

А. Шептицький усвідомив необхідність упорядкування громадянського життя українського народу відповідно до морально-християнських та конституційно-правових норм, надання громадським організаціям правового визначення й легалізація вертикальних і горизонтальних зв'язків, посилюючи юрисдикцію конституційного права та наповнення світоглядних установок розумінням цінності

самої конституції, що окреслює перспективи розвитку громадянського суспільства.

Розділ 3 «Реалізація української національної ідеї у поглядах і діяльності митрополита А. Шептицького» містить три підрозділи, в яких проаналізовано досвід митрополита в українському державотворенні, його оцінки основних загроз реалізації української національної ідеї та з'ясовано шляхи удосконалення державно-правового устрою України.

У підрозділі 3.1 *«Досвід митрополита А. Шептицького в українському державотворенні першої чверті ХХ ст.»* констатовано: на основі державницького досвіду в парламенті митрополит А. Шептицький зміг обґрунтувати необхідність надання українському народові Галичини права загального, вільного і безпосереднього таємного голосування; за його ініціативою, наполяганням і вмінням домовлятися з депутатами – представниками інших народів, зокрема польського, українці врешті-решт домоглися виборчого права в межах своїх національних округів. Він дійшов висновку, що зв'язок між місцевим самоврядуванням і крайовим сеймом через партійний розбрат послаблювався, тому ініціював низку законопроектів, спрямованих на захист і реалізацію прав і свобод громадян на місцевому рівні, що сприяло зміцненню правосвідомості громадянського суспільства. Митрополит А. Шептицький прагнув розширити спектр громадських організацій, щоб звузати поле для ідеологічного маніпулювання громадською думкою політичними партіями та змусити їх співпрацювати з громадськими організаціями. Саме в цьому він убачав основу демократії. На відміну від лідерів тогочасних політичних партій українського народу, які намагалися в переважній більшості витиснути з політичного поля супротивників, щоб отримати на виборах перемогу, митрополит А. Шептицький прагнув не розділяти український народ за симпатіями й антипатіями до певних партій, а об'єднати, згуртувати на основі традиційної духовної культури і християнської моралі. Саме ця його діяльність і забезпечила легітимне проголошення ЗУНР і соціальну солідарність усього українського народу у складі Австрії, чого не відбулося в УНР.

У підрозділі 3.2. *«Фашизм і комунізм у цивілізаційно-правових оцінках митрополита А. Шептицького»* простежено, що після пережитого А. Шептицьким «визволення» в 1939 р. Галичини радянськими військами та принципів їх урядування він зрозумів, що більшовизм як ідеологія і як практика державного будівництва загрожує не тільки українському народу, але й усьому європейському світу. Його найбільше непокоїло те, що шкідливі наслідки

більшовицького соціалізму тягнуть за собою денационалізацію пригноблених народів і формують світорозуміння і світобачення, орієнтоване на російську імперську ментальність, а також відокремлення націй і народів, які були у складі СРСР, від цивілізованого європейського простору.

Митрополит А. Шептицький засудив штучний голод 1933-го. Аналізуючи атеїстичну, ідеологічну й економічну політику Радянського Союзу, керованого партією більшовиків, митрополит застерігає: «Хто помагає комуністам у їх роботі, навіть чисто політичній, зраджує церкву – зраджує свій народ».

Початок війни Німеччини з СРСР вселив надію щодо змін на краще. Однак митрополит незабаром переконався, що як у 1939 р., так і в 1941 р. надії українського народу на відновлення своєї незалежності не здійснилися. Самостійна Україна не була потрібна ні Сталіну, ні Гітлеру.

«Другий» прихід радянських військ, на переконання владики, теж не принесе населенню ні безпеки, ні спокою. Більше того, зросійщена свідомість українців і спосіб мислення, який вони засвоїли в більшовицькому табірно-колгоспному житті, стане перешкодою у відбудові української національної держави. Він закликав усіх, хто вважає себе патріотом українського народу, залишитися вірним українським духовним цінностям і відновити український ідеал у своїй свідомості.

У підрозділі 3.3 «Бачення майбутнього української держави у посланні митрополита А. Шептицького “Як будувати Рідну Хату”» окреслено шляхи удосконалення державно-правового устрою України. Критично осмислюючи об’єктивний хід розвитку цивілізованого світу й національно-визвольних змагань, митрополит А. Шептицький окреслив новий погляд на майбутнє української національної держави. Він шукав слово, котре було найбільш сприйнятливим для розуміння української національної ідеї в контексті культури, ментальності, духовності і повсякденного життя українців, для яких «хата» була найінтимнішою смисложиттєвою цінністю. Саме тому він використав метафору «Рідна Хата», щоб уникнути абстракції у розумінні національної ідеї. У центрі уваги митрополита А. Шептицького при визначенні «як будувати Рідну Хату» є безсумнівна засада – духовна єдність українського народу. В аналізованому посланні митрополит висловив власне бачення майбутньої української держави поза будь-яким політичним союзом з Росією та глибоке переконання, що майбутнє українського народу може бути в історичній перспективі реалізоване внаслідок розпаду Російської імперії та свідомого руху

всього українства до розвитку в лоні європейського права й духовної християнської культури.

ВИСНОВКИ

У **висновках** викладено основні результати, отримані в ході дослідження.

1. На основі критичного аналізу наукових праць із досліджуваної теми виявлено, по-перше, прогалину в осмисленні місця і ролі видатних особистостей в українському державотворенні кінця XIX – першої половини XX ст., серед яких постать митрополита А. Шептицького ще недооцінена, а його державотворча діяльність висвітлена фрагментарно; по-друге, наявність у методології марксистсько-ленінських поглядів на право, правосвідомість і роль особистості в історії. З-поміж інших теоретико-методологічних підходів особливу увагу приділено герменевтиці та екзистенціалізму. Дослідження є першою спробою позбутися раціонально-споглядального розуміння та заглибитися у дійсний світ людської екзистенції, досягнути як саму суб'єктність, так і форми її реалізації від живого слова до практичної діяльності. Виходячи з такого концептуального бачення, здійснено системний, комплексний аналіз державно-правових поглядів митрополита А. Шептицького.

2. З'ясування чинників, які вплинули на становлення філософсько-правової і богословської суб'єктності митрополита А. Шептицького, та вивчення його особистості засвідчило такі положення: по-перше, активна участь митрополита А. Шептицького у суспільно-політичному житті, його державницька позиція сприяли конкретизації і теоретичному оформленню української національної ідеї; по-друге, завдяки духовному потенціалу Греко-католицької церкви та її провідників зміцнив і розвинув українську національно-державницьку самосвідомість і волю до боротьби за незалежність усього українського народу від імперських держав; по-третє, завдяки своєму авторитету й наполегливій праці він домігся толерантного ставлення європейських держав до прагнень українського народу розбудувати свою національну державність.

Національно-визвольна боротьба європейських народів кінця XIX – на початку XX ст. значною мірою визначалася здатністю видатних особистостей організувати, очолити національно-визвольний

рух і розкрити світоглядні горизонти для розбудови національних держав на основі досягнутого досвіду інших, уже реальних, звільнених від імперських держав. Митрополит А. Шептицький належить до тієї плеяди, у середовищі якої визрівали різні ідеї, думки, прагнення, які не мали єдиного узгодженого погляду на майбутнє української держави. Він виключив з арсеналу можливих форм досягнення українським народом незалежності насильницький шлях і визначив в умовах конституційної монархії легітимний спосіб утвердження української незалежності.

3. Будучи одним з найосвіченіших представників українського духовенства, митрополит А. Шептицький критично переосмислив місце і роль християнської церкви в національних державах. Дві частини українського народу, поділені між європейською і євроазійською цивілізаціями, різнилися своєю ментальністю, правовою культурою, етнічним самоусвідомленням і, головне, баченням свого майбутнього. У межах Австро-Угорської конституційної монархії український народ усвідомив себе політичною нацією, тоді як більша частина України в складі Росії самоідентифікувалася «малоросами». Ця істотна відмінність у правовій культурі і правовому мисленні обох частин українського народу позначається і на нинішньому державотворенні як у визначенні свого майбутнього в межах європейської і євроазійської цивілізацій, так і в концептуальному баченні основоположних цінностей правових систем. В європейській цивілізації концептуальне бачення права зосереджено на правах і свободах людини і громадянина, у російській – на зміцненні державності та її могутності.

Україна, особливо її західна частина, зберігає до цього часу західноєвропейський юридичний принцип, який значною мірою був утверджений діяльністю митрополита А. Шептицького. У східній частині України самодержавство орієнтувало православну церкву московського патріархату на формування світогляду і психології українського народу в руслі великодержавницької політики та ідеології. Доведено, що синхронізувати творення національної держави можливо за умови однопорядкової державно-правової суб'єктності Сходу і Заходу України, у зв'язку з цим наголошено, що митрополит А. Шептицький відстоював необхідність створення єдиної національної української церкви й застерігав громадських і політичних діячів про небезпеки для українського національного державотворення, які завжди створюватиме Російська держава.

4. Конституційне право Австро-Угорщини у своєму онтологічному розмаїтті надавало реальні можливості всім

національним політичним партіям, християнським церквам та громадянським організаціям можливості змінити масштаби українського соціально-історичного світотворення, яке можна розглядати як базову засаду державно-правової суверенізації. Конституційне право потрібно було мислити як вибір для себе, як шлях розвитку української спільноти до майбутнього державотворення. Життя українського суспільства кінця XIX – початку XX ст. усе більшою мірою набувало політичного забарвлення. Проте у діяльності тогочасних політичних партій у їх політичному дискурсі конституційне право не отримувало належної оцінки, юрисдикція конституційного права ще не піддавалася розумінню, а отже, і не формувала державницько-правову складову національної суб'єктності. Водночас обмеження впливу центральних інститутів держави на громадянське, господарське, культурне і політичне життя надавало реальні можливості обстоювати через представників українського народу в парламенті корінні інтереси для формування соціально-економічних, суспільно-політичних, культурно-просвітницьких і духовних засад громадянського суспільства й усвідомлення ним смисложиттєвої цінності правової держави. Саме від того часу, коли український народ отримав згідно з конституцією територіально-адміністративну автономію, право як чинник не лише буттєвості, але й світорозуміння, світобачення і світотворення починає характеризуватися як феномен державно-правового змісту національної свідомості. Це усвідомлення конституційного права як однієї з найвищих цінностей українського національного життя на рівні всього суспільства виявляє себе як реалізований інтерес, змістом котрого стає, з одного боку, складова самоздійснення особи, а з іншого – правові гарантії її прав і свобод. Отже, проблему інволюційної трансформації політичного суб'єкта українського народу в суб'єкт свідомого державотворення в цивілізаційному контексті можна тлумачити відповідно до двох означень: практично-діяльного і ціннісно-світоглядного. Практичне розуміння права стає значним та цінним для здійснення мрії людини лише тоді, коли можливе національне усвідомлення прав і свобод, яке гарантує конституція.

5. В українській спільноті після трьохсотрічного перебування в складі Російської імперії історична пам'ять була практично знищена та спотворена, а українська мова майже усунута з публічного дискурсу. Російська держава сформулювала міф про те, що Київ є колыскою трьох братніх народів, серед яких російський народ і його держава є старшими, а тому мають право на державний патерналізм в усіх формах його прояву. Упродовж тривалого часу ця метафорична

модель зберігала основну конструкцію в державно-правовій лексиці, а загарбання Росією українських земель тлумачилося як «звільнення», «єднання», «злука», «братня допомога». Митрополит А. Шептицький, спілкуючись із представниками українського, білоруського і російського національно-визвольного руху й володіючи інформацією з тогочасної періодичної преси, дійшов висновку, що, по-перше, українство в Росії істотно різниться своїм якісним національним самовизначенням і рівнем етнографічної суб'єктності. Переважна більшість українського народу була позбавлена можливості читати українські видання, а тому між передовою народницькою патріотичною інтелігенцією і широкими масами населення пролягала глибока прірва у національному, а особливо політичному самоусвідомленні. По-друге, А. Шептицький, усвідомлюючи духовну силу слова, вважав, що засилля російської мови й витіснення української не сприяє відродженню української національної самосвідомості, а навпаки, руйнує глибинні основи національного духу. По-третє, українська спільнота у складі Австрійської конституційної монархії мала широкі можливості ознайомитися у періодичній пресі різними мовами з новітніми теоретико-правовими поглядами на розбудову національної конституційно-правової держави в європейському цивілізаційному просторі, де свобода слова, як і приватна власність, стала юридично захищеною. На противагу цьому в Росії основним контекстом політичного дискурсу був захист російського православ'я і народності та самодержавства як їх гаранта. Водночас у соціалістично орієнтованих ЗМІ, які видавалися російською мовою за кордоном і передавалися в Росію, поширювалися ідеї комунізму, вмонтованого у войовничий атеїзм. Саме ці фактори визначили цілеспрямовану діяльність митрополита А. Шептицького проти комуністичної й атеїстичної ідеології, які в єдності з московським патерналізмом руйнували українську національну свідомість і становили перешкоду для її подальшого розвитку до рівня політичної і правової суб'єктності українців Заходу. Пізніше митрополит А. Шептицький усвідомив, що ЗУНР і УНР могли бути лише в юридично декларованій єдності, але через різку несумісність правової свідомості історично українська держава не відбулася. Цей факт став у полі зору митрополита А. Шептицького, і він піддав критичному аналізу об'єктивні і суб'єктивні чинники подальшого національно-визвольного руху.

6. Митрополит А. Шептицький був сучасником Першої і Другої світових війн і зазнав репресій з боку різних сторін конфлікту. Під час Першої світової війни та після її закінчення митрополит

А. Шептицький усвідомив необхідність глибшого бачення історії війни в контексті таких феноменів, як право і держава, цивілізації та їх специфічні риси. Він з особливою насторогою ставився до розв'язання будь-яких національних, міжконфесійних і міждержавних конфліктів шляхом насильства і війни, стверджував, що тільки мир забезпечить усім народам і державам спокій і прогрес. Будучи репресований російським урядом і перебуваючи в засланні, він ще більше переконався, що майбутнє української держави буде істотно залежати від того, як зміниться сама Росія, який цивілізаційний шлях її народ обере на майбутнє. Згідно з поглядами митрополита, соціалістична ідеологія не буде сприйнята українським громадянським суспільством, у якому створені сприятливі правові умови для середнього і малого підприємництва, оскільки соціалістична ідея спрямована на пролетаріат, тобто тих, хто не володіє приватною власністю.

7. Митрополит А. Шептицький із політичної націоналістичної української ідеології, що сформувалася у другій половині XIX ст., виділив одну вузлову «смісловитєву» точку – національну ідею, яка в політичному дискурсі організовувала навколо себе теоретико-політичну рефлексію. Завдяки тому, що ця точка погано піддається розумінню широкого загалу українського народу, теоретичний рівень світорозуміння і світобачення якого був нижче, ніж потрібно, то А. Шептицький усвідомив відсутність у її змісті правничого компоненту. У зв'язку із цим він зрозумів, що суто політичний підхід у визначенні національної самосвідомості без належного усвідомлення передових ідей теорії права європейської цивілізації зводить перспективу реалізації національної ідеї. Не випадково, що у вирішальний момент свого життєвого шляху митрополит А. Шептицький вдається до реконструкції національної ідеї, наповнення її змісту розумінням історичних форм державного устрою європейських країн і широким спектром втілення передових ідей правової культури європейської цивілізації. Ураховуючи те, що рівень суспільної свідомості українського народу не давав йому реальної можливості усвідомити теоретико-правовий рівень конституювання державної влади і норм права у майбутній державі, він удається до метафоричної моделі розуміння самої національної ідеї та майбутньої української держави. Він не запозичує для формулювання правової конструкції майбутньої української держави лексики з політичної, філософської, правової та богословської теорії чи будь-якої іншої спеціалізованої термінології. Турбуючись про те, щоб народ зрозумів його правові погляди на майбутню українську державу, він виділив з української сімейно-побутової лексики ті слова, які найближчі до

розуміння і відчуття широкому загалу українського народу. Саме тому його теоретико-правовий заповіт українському народові отримав назву «Як будувати Рідну Хату». У самому тексті послання спостерігається прагнення підібрати такі слова, які б переформатували теоретико-правові категорії на зрозумілі і доступні для пересічного українця конструкти. Він іменує історично сформовані форми державного устрою (монархія, аристократія і демократія) і не нав'язує будь-яку з них як майбутню модель, але акцентує увагу, що народ має сам визначитися й запропонувати законодавцю прийнятну форму державного устрою. Митрополит А. Шептицький вивчив зміни державного устрою від УНР через Гетьманську державу до Директорії, форми яких уподібнені до класичних форм державного устрою. Найголовніше те, що форма державного устрою України має історичні перспективи з огляду на ретроспективу, але за одного неодмінного принципу – верховенства конституційного права, яке панує в англійській монархії, американській демократії, польській аристократії. Виходячи з цього, удосконалення державно-правового устрою України та стабільний розвиток суспільства вбачаємо не лише на основі правових норм та функціонування інститутів демократії, а завдяки формуванню високоосвіченої моральної еліти, яка стала б ядром зміцнення громадянського суспільства та сприяла порозумінню, консенсусу між різними політичними партіями, соціальними верствами шляхом публічного діалогу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Прокоп Н. Методологічні засади дослідження проукраїнської державницької діяльності А. Шептицького / Наталія Прокоп // Право і суспільство – Дніпропетровськ, 2015. – №6 – 2. – Ч.3. – С. 35 – 40.
2. Прокоп Н. Обрис проукраїнської державницької діяльності А.Шептицького / Наталія Прокоп// Право і безпека – Харків, 2015. – №3(58). – С. 35–41.
3. Прокоп Н. Парламентаризм і виборче право в теоретичній спадщині митрополита А. Шептицького / Наталія Прокоп // міжнародний гуманітарний університет. – Серія // Юриспруденція – Вип. 17. – том 1. – Одеса, 2015. – С. 60 – 63.
4. Прокоп Н. Роль А. Шептицького в історії українського державотворення кінця XIX – першої половини XX ст. / Наталія Прокоп // Бюлетень Міністерства юстиції України. – Київ, 2016, – №1. – С. 28 – 33.

5. Прокоп Н. Митрополит А. Шептицький в українському державотворенні 20 – 30-х років XX століття./ Наталія Прокоп // зб. наук. праць: Актуальні проблеми держави і права – Одеса, 2016 – №76 – С. 159 – 163.
6. Прокоп Н. Митрополит Андрей Шептицкий о духовных и правовых основах государств «неисторических» славянских народов / Наталія Прокоп // LEGEASIVIATA. – Республіка Молдова, 2016. – №1/3(289). – С. 84–88.
7. Прокоп Н. М. Концепт державності у політико-правових поглядах Андрея Шептицького / Н. М. Прокоп // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (13 листопада 2015 р., м. Харків). – Харків, 2015. – С. 239– 241.
8. Прокоп Н. М. Роль А. Шептицького в утвердженні загального виборчого права та національних інтересів українців в Австро-Угорщині / Н. М. Прокоп // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (25-26 грудня 2015 р., Ужгород). – Ужгород, 2015. – С. 22– 25.
9. Прокоп Н. М. Дослідження проукраїнської державницької діяльності митрополита А. Шептицького кінця XIX– початку – XX ст. / Н.М. Прокоп // матеріали: Міжнар. наук.-практ. конф., «Право, суспільство і держава: Форми взаємодії», (15-16 січня 2016 р., м. Київ). – Київ, 2016. – С. 14– 16.
10. Прокоп Н.М. Характеристика діяльності політичних партій А. Шептицьким в українському державотворенні другої половини XIX ст. / Н. М. Прокоп // матеріали: Міжнар. наук.-практ. конф. « Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки та нормотворчу діяльність та юридичну практику», (5-6 лютого 2016 р., м. Харків). – Харків, 2016. – С. 9–11.
11. Прокоп Н. М. Духовність як засада української державності в доктрині А. Шептицького / Н. М. Прокоп // матеріали: Міжнар. наук.-практ. конф. «Право як ефективний суспільний регулятор», (19-20 лютого 2016 р., м. Львів). – Львів, 2016. – С. 12–14.
12. Прокоп Н. М. Правове бачення митрополитом А.Шептицьким українських християнських церков у розбудові національної держави/ Н.М. Прокоп// матеріали: Міжнар. наук.-практ. конф. «Сучасні тенденції розвитку науки», (15-16 березня 2017 р., м. Київ). – Київ, 2017. – С. 81–83.

АНОТАЦІЯ

Прокоп Н. М. Державно-правові погляди митрополита Андрея Шептицького. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2017.

У дисертації на методологічних засадах герменевтики й екзистенціалізму здійснено концептуалізацію державно-правових поглядів митрополита Андрея Шептицького в контексті європейської цивілізації та у взаємозв'язку з українською національною духовною і правовою культурою та особливостями державотворення кінця XIX – на початку XX ст. На основі вивчення досвіду митрополита А. Шептицького в українському державотворенні в умовах міжцивілізаційного зіткнення правових культур доведено, що удосконалення державно-правового устрою України та стабільний розвиток суспільства можливий завдяки однопорядковій державно-правовій суб'єктності Сходу і Заходу України, функціонування інститутів демократії та правових норм, сформованості високоосвіченої моральної еліти, яка стала би прикладом жертвованості і служіння народів та ядром зміцнення громадянського суспільства.

Ключові слова: митрополит Андрей Шептицький, українське державотворення, українська національна ідея, християнська церква, правова культура, державно-правовий устрій.

Прокоп Н.М. Государственно-правовые взгляды митрополита Андрея Шептицкого.–На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина. - Харьков, 2017.

В диссертации на методологических принципах герменевтики и экзистенциализма осуществлено концептуализацию государственно-правовых взглядов митрополита Андрея Шептицкого в контексте европейской цивилизации и во взаимосвязи с украинской национальной духовной и правовой культурой и особенностями создания государства конца XIX - в начале XX ст. На основе изучения опыта митрополита А. Шептицкого в украинском создании

государства в условиях межцивилизационного столкновения правовых культур доказано, что усовершенствование государственно-правового строя Украины и стабильное развитие общества возможно благодаря однопорядковой государственно-правовой субъективности Востока и Запада Украины, функционирования институтов демократии и правовых норм, сформированности высокообразованной моральной элиты, которая стала бы примером жертвенности и служения народу и ядром укрепления гражданского общества.

Ключевые слова: митрополит Андрей Шептицкий, украинское создание государства, украинская национальная идея, христианская церковь, правовая культура, государственно-правовой строй.

Prokop N.M. State-legal views of the Metropolitan Andrey Sheptytsky. – Manuscript copyright.

The dissertation in support of candidature for a legal degree by the specialty 12.00.01 - theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2017.

In the dissertation on the methodological principles of hermeneutics and existentialism, the conceptualization of state-legal views of the Metropolitan Andrey Sheptytsky is realized in the context of European civilization and in conjunction with the Ukrainian national spiritual and legal culture and features of the state-building in the late XIX - early XX centuries. On the basis of experience of the Metropolitan A. Sheptytsky in the Ukrainian state-building in the context of inter-civilizational clash of legal cultures it is proved that improvement of the state-legal system of Ukraine and the stable development of society are possible due to the single state-legal subjectivity of East and West of Ukraine, the functioning of democratic institutions and legal norms, formedness of a highly-educated moral elite that would become an example of sacrifice and service to the people and the core of strengthening of civil society.

Key words: Metropolitan Andrey Sheptytsky, Ukrainian state-building, Ukrainian national idea, Christian church, legal culture, state-legal system.

Підп. до друку 21.03.2017. Папір офсетний. Друк цифровий. Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Видавець і виготовлювач – Харківський національний університет внутрішніх справ, просп. Л. Ландву, 27, м. Харків, 61080 Свідectво субекта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008